

DESCRIERE ȘI ARGUMENTARE

- CU REFERIRE LA TEXTELE CRONICARILOR MUNTENI -

MARIA CVASNÎC T NESCU

Universitatea din București

1. Categoria retorică a descrierii permite abordări multiple, din perspective deopotrivă diferite și complementare: tematic, stilistic, lexico-gramatical, compozițional, distributiv, funcțional.

Studiul de caz pe care îl propunem vizează raportul dintre secvența textuală descriptivă și procedurile argumentative din trei cronică muntene de la sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea: *Letopisea ul cantacuzinesc*, *Istoriile domnilor țării Rumâne* și *Cronica* lui Radu Greceanu.

Contribuțiile anterioare privind stilul textelor istoriografice medievale românești au subliniat disponibilitatea descriptivă inegală a cronicarilor, precum și predilecția acestora pentru o anumită variantă tematică: *portretul*¹ – minimal sau dezvoltat, elogios sau defimator, stereotip sau inventiv, subiectivizat sau neutru.

2. Observațiile de mai jos constituie o încercare de a reevalua tema, aparent „clasată”, a descrierii de personaj, restrânsă la varianta de elogiere, care construiește și impune modele.

3. În cronicile muntene, această procedură descriptivă este ilustrată, prin excelență, de *etopee*² ceea ce presupune însumarea de caracteristici morale și emoțional-comportamentale; în schimb, prezentarea accidentată a datelor fizice ale personajelor atestă, pentru moment, caracterul fragil și nespecific al *prosopografiei*³.

Etopeea cronicară dispune de câteva formule de reprezentare, neomogene sub raportul complexității și al efectelor retorice; în consecință, „paranteza”⁴ portretistică – minimală sau extinsă – aduce în text și modificări de expresie lingvistico-stilistică și de compoziție.

3.1. Etopeea canonică, simplă și predictibilă, constă într-un cumul enumerativ de adjective calificative, sintagme nominale, perifraze de elogiere și urări ceremonioase-hiperbolizante; rezultatul este o schiță de portret ornamental, perpetuat, probabil, prin tradiție în livrescă și care fixează datele invariante ale unui caracter ideal și idealizat:

(1) [Constantin Brâncoveanu] „... un domn creștin și pravoslavnic, cu dragoste și cu râvnă creștinească și fierbinte...” (Radu Greceanu, în CM, II, 178); [Nicolaie-vodă] „Era un om dumnezeiesc, bun, blând, zmerit, ferindu-se de toate relile, atâta cât întrecea întru bună țară și pre tot și ceilalți ce i-am văzut în viața noastră...”

¹ V., în special, C. Ionescu 1941: 21, 23-24, 27-30, Onu 1970: 42-48, Manca 2005: 11-39.

² Cf. Manca 2005: 11-24, *passim*.

³ Excepția cea mai importantă este reprezentată de Neculce.

⁴ Metaforă terminologică preluată de la Gervais-Zaninger 2001: 51.

sau [Malahiia, arhiereu] „... fiind om bun, blând și milostiv la s raci și la streini, precum place lui Dumnezeu și oamenilor” (Radu Popescu, în CM, I, 544).

Acest tip de etopee convențional este o simplă digresiune cronic rească (semnalată uneori ca atare), menită să categorizeze personajul:

(2) „... și a a alegând din boiarii m rii-sale pre un boiaru b trân, anume Gheorghie-Castriotul biv-vel-conis, om cuvios, înv at și întru toate iscusit (...) pre acesta zic, alegându-l l-au trimis c tr arul” (Radu Greceanu, în CM, II, 178).

3.2. Etopeea „impur ”, mult mai elaborată decât cea canonică, presupune colaj sau îmbricări de microsecvențe descriptive-narative, distincte tematic, dar convergente funcțional: fără excepție, ele emphasizează imaginea lăudabilă a personajului evocat.

În variante riguroase sau difuz structurate, asemenea construcții textuale par a fi definitorii pentru textele istoriografice avute în vedere. Astfel:

3.2.1. Etopea lapidar și standardizată poate inaugura/întrerupe/încheia concluziv sau încadra o descriere narativizată, de tip „a face”, centrată obligatoriu asupra aceluiași personaj; o „listă” de acțiuni care îi subordonează o „listă” de locuri și/sau obiecte sau pentru componente ale acestora, însoțite, de regulă, de observații evaluative ale cronicarului atestând valoarea și unicitatea persoanei:

(3) „Acestea toate s a zar când fu cursul anilor 7025 avgust 17, în zilele bunului credincios domn Io Neagoe-vod și ale lui Theolipt patriiarhul arigradului și ale lui Macarie mitropolitul Ungrovlahiei, în slava lui Dumnezeu și în frumuseea și lauda a toată ara Muntenescă. Drept aceea f cur domnului și boiariilor lui laud și cuvânt de cinste, și a toată curtea m rii-sale și tuturor oamenilor rii. **Deci bunul și iubitorul de Hristos domnul Naegoe-vod le f cu mare cinste și d rui cu multe daruri și s duser to și care pre la locul s u.**

Iar **m n stirea cea noao din Arge** o îngrădi împrejur cu curte de zid și înl untrul curții f cu multe chilii c luge re ții, și o înfrumusi cu tot felul de trebuințe. **F cu** trapezrie și magherni, magopie și povarn de olovin, pimni și clopotni înalt și puse clopote mari. și cu alte frumuseți, cu de toate o împodobii și o **f cu** asemenea raiului lui Dumnezeu. Iar în mijloc era acea casă dumnezeiască stând ca și pomul acela al cunoștinței. Ci îns nu a a, c dintr-acela mâncărilor strămoșii noștri pomana morții; iar dintru acesta s m nâncă d t toriul de via trup și sânge al domnului nostru Isus Hristos, care s junge în toate zilele întru iertarea păcatelor și via a de veci.

Acestea f cu bunul credincios domn Io Neagoe-vod, fericit și fie pomenirea lui! și totdeauna creștea și s înmulțea bunțile în inima acestui bun domn.” (*Letopisea ul canatcuținesc*, în CM, I, 112).

3.2.2. Mult mai interesante, fragmentele descriptive complexe din punct de vedere structural și funcțional, constituite prin aglutinarea câtorva microsecvențe solidare, dispuse într-o succesiune prestabilită și fixă, permit deducerea unui protocol discursiv „în trepte”:

- *etopea propriu-zisă*, anunțată și introdusă de un etnonim ± o schiță de genealogie, este, invariabil, de mici dimensiuni; un lan adjectival cu 3-4 termeni formează secvența de elogiare „petrificată” și repetabilă, atribuită succesiv mai multor persoane din

aceia i cronic sau din cronici diferite: domnitori, boieri, clerici, so ii de domn. Aceste etichete transferabile, lipsite de for i de efect de individualizare, stabilesc numai „genul proxim”, plasând referentul în categoria generic a „personajului pozitiv”.

Structura simpl i caracterul abstractizant, definatorii pentru acest stereotip retoric (cf. i 3.1.), se compenseaz în i prin urm toarea tran descriptiv :

- *topografia* asociat etopeei aduce în text spa iul construit (exterior, mai rar interior), reprezentat de un *macro-obiect*¹, în spe de un monument de arhitectur religioas ; indiferent de întinderea acestei secven e, prezentarea simbolic a bisericilor / m n stirilor – niciodat a altui tip de construc ie – confirm ideea c descrierea este dependent de mentalit ile dominante ale epocii² precum i de tipul de text care o înglobeaz .

În scrierile cronicarilor munteni, proliferarea descrierilor de spa ii construite biserice ti este indice de noutate i de identitate retoric , notabil în plan compozi ional, elocutiv i argumentativ. Ruptura tematic , respectiv alunecarea dinspre etopee spre o anumit variant de topografie, d consisten portretiz rii elogioase, diferen iind-o totodat de tehnica portretului def im tor, de blamare.

Topografia extins , pe de o parte domin cantitativ etopeea, iar pe de alt parte o pune în valoare în m sura în care decupajul minui os al obiectului descris în p ri componente reflect i justific atitudinea admirativ i emo iile pozitive ale cronicarului. Elementele figurative (limitate de obicei la epitete generalizatoare i stereotipe sau la compara ii conven ionale) i numeroasele expresii superlative sunt m rci lingvistico-stilistice ale pathosului cronic resc:

(5) Acest Neagoe-vod au fost fecior Pârului vornecul, nepot de frate banului Barbul Craiovescul. Carele, luând domniia, multe bun t i spun s fie f cut, i aicea în ar , i pe la Ierusalim, la Sfetagora, mile i m n stiri pe acolo au dres, au înnoit, i aicea în ar 2 m n stiri mari au f cut: una Mitropoliia den Târgovi te, alta, m n stirea den Curtea de Arge ; care potriv nu avea în toat lumea, mi s pare, în me te ugul lucrurilor ce s v d, pe den afar de piatr cioplit peste tot, i cu flori s pate peste toate pietrile i toat biserica: ce sânt atâtea sute d flori [cât] nu s afl doao flori s s asemenea una cu alta. În scurte cuvinte, în lume nu s va afla alta ca aceasta, fericit cel ce au f cut-o, ferici i cei ce au lucrat-o: vrednici sunt d laud . Dentr-aceast zidire s cunoa te acest Neagoe-vod c au fost cu frica lui Dumnezeu; c nu -au cru at avu iia, ci o au cheltuit întru slava lui Dumnezeu, f când aceast m n stire cu mare chieltuial . Alta, s cunoa te c au fost i om în elept, i dup lucrul m n stirii; c , toate câte au f cut acolo, suntu cu bun rânduial : cine va, merge s vaz , s va mira. i dup pacea ce au avut ara în 9 ani ce au domnit – c cu to i vecinii au fost împ cat. i dentru acestea s cunoa te c au fost om tem tor de Dumnezeu” (Radu Popescu, în CM, I, 265).

În general, astfel de exemple probeaz faptul c istoriografii medievali cuno teau sau, cel pu în, intuiau importan a *ekphrasis*-ului, vechi procedeu retoric de punere în valoare a

¹ Vezi Gervais-Zaninger 2001: 63, pentru distinc ia dintre *macro-obiecte* (case, de exemplu) i obiectele cu dimensiuni (mai) reduse.

De re inut i preciz rile privind caracteristicile distinctive ale „obiectelor”, dintre care „la description mentionera sa identité, en fonction de sa taille, de son volume, de son emplacement, de son utilité fonctionnelle” (id. ibid.).

² Dintre observa iile recente în acest sens, vezi, de exemplu, Gervais-Zaninger 2001: 61-62, Manca 2005: 11-12.

opulen ei și a rafinamentului estetic al unui obiect oarecare (clădiri, obiecte vestimentare, podoabe, opere de artă etc.).

Deasemenea, descrierea de macro – și micro-obiecte (monumente bisericești și obiecte de cult) este relevantă pentru ipostaza cronicarului care, consemnând o stare de fapt, informează și, în același timp, influențează reacțiile cititorului.

4. În majoritatea situațiilor înregistrate, secvențele bazate pe relația de succesiune *etopee-topografie / descriere de obiecte* ilustrează în fapt, relația **descriere – argumentare**.

La cronicarii munteni trecerea de la etopeea elogiatoare, dar lapidară, spre topografia amplă, nu înseamnă abandonarea descrierii de personaj, ci, dimpotrivă, procedură de consolidare și de rafinare a portretului encomiastic; paradoxal, topografia aduce „diferență specifică”, fiind expresia unicității personajului istoric, respectiv a apartenenței acestuia la categoria *modelelor*.

Etopeea și topografia fac corp comun, în sensul că apar în aceleași unități textuale descriptive, cu funcție informativ-argumentativă.

4.1. *Etopeea* ablonard devine premisă într-o construcție argumentativă complexă, în care poziția decisivă este ocupată de *topografie*, ca argument al valorii¹ / calității, din seria probelor nontehnice, reale și concrete, independente de abilitatea descriptivă a cronicarului.

Topografia sumară și, mai ales, cea ekphrastică, insistent ornamentată, justifică etopeea, anulându-i stereotipiile și generalitatea; altfel spus, *premise-etopee*, expresie a unor valori morale universale este validat de *argumentul-topografie*, care deplasează accentul pe componente material-senzoriale.

Interpretarea de acest tip este susținută de exemplele în care o secvență (facultativ) de încheiere, reia în variantă explicită, sistematică și amplificată, schița de portret din pasajul introductiv; această etopee finală echivalează cu o perorație, cu triplă funcție discursivă: rezumă topografia anterioară, reconfirmă etopeea inițială, minimală și impune concluzia întregului paragraf (v. în exemplul nr. 6 marcarea repetată prin căsuțe a enunțurilor / fragmentelor de enunț care pun portretul și topografia în relație explicativ-argumentativă).

4.2. Tehnica descriptiv-argumentativă bazată pe împletirea etopeei cu topografia permite diversificarea continuă a formelor de reprezentare.

Ca procedură indirectă de portretizare, topografia „în lan”, cu acumularea descrierilor de macro-obiecte, clar indicate de pantonime – titlu, constituie una dintre cele mai ingenioase și mai complicate formule compoziționale din textele analizate. Prototipică în acest sens este secvența de elogiare a doamnei Maria (soția lui Constantin Brâncoveanu) care a patronat construcția sau refacerea unor lăcașuri de cult.

(6) „Precum preaiubitorul d. Hristos domnu avea mare râvnă și fierbinte dragoste spre a zidi și a înfrumuseța lăcașurile lui Dumnezeu, **asemene [era] mării sale și luminată și preacreațina lui doamnă Mariia cu acea iarăși cele dumnezeiești râvnă fiind, mcarcă și alte multe zidiri, biserici au făcut și cu toate podoabele minunat le-au înfrumusețat și le-au grijit. **Întâiu în orașul Bucureștilor fiind o biserică de lemn, mititic foarte veche de mai cădea, care se cheama Biserica Dânr-o Zi, mării-sa ar dicând acea de lemnu dânr temelie, de piatră o au zidit, foarte iscusit și gingaș când-o, o au înfrumusețat atât pe dânr ntru cât și pe dânr****

¹ Afirmatia formulată de Perelman – Olbrechts-Tyteca 1988: 105, „Des valeurs concrètes sont utilisées le plus souvent pour fonder les valeurs abstraites, et inversement” este întrutotul confirmată de tehnicile descriptiv-argumentative din cronicile medievale românești.

afar precum s vede; dup aceea i în jude ul Vâlcii, unde s chiiam Surpatele, din temelie iar i au zidit o m n stioar cu toat cheltuiala m rii-sale, foarte frumoas , f cându-i i curte d zid împrejur, i chilioare i d toate precum s i vede, împodobind-o i cu od jdii i alte odoar biserice ti, scumpe i foarte frumoase, i cu bune zestre, mo ii, vii i altele, o au înt rit, unde s odihneascu cu bun viia c lug ri e. F cut-au i la Urezi bolni a iar i m riia-sa, iar la leat 7221, fiind aici în Târgovi te o m n stioar iar i d c lug ri e ce se chiiam Viforâta, unde doar numai sfânta biseriuce era i foarte proast , întunecoas , nezugr vit , f r clopotni i f r curte, cu 2-3 chilioare numai ce idea bietile c lug ri e i alt nimic, biserice veche foarte, care s-au mai dires o dat d un Radul-vod , m riia-sa v zând i cuprinzându-se d dumnezeiescul n stav, cu mult poht se-au însemnat i sânguind cu toat inima, se-au apucat întâiu d sfânta biserice d i-au mai l rgit ferestrele, o au zugr vit frumos, o au pardosit cu lespezi i o au grijit precum s cade, f când i toat orânduiala od jdiilor foarte frumoase i cuviincioase; împodobindu-o-au i p din afar cu chilii frumoase de piatr i tot cu zid o au încongiurat, f când i clopotni a, lucru foarte ginga i cuvios precum în ochii tuturor s vede. ”(Radu Greceanu, în CM, II, 209-210).

Etopeea standard, de deschidere a acestei secven e descriptive mixte, este urmat de 3 topografii, la rândul lor complicate prin structur ri binare, prin disimilitudine: „biserica veche” vs. „biserica ref cut / nou ” (Biserica Dintr-o Zi: „biserice d lemmu, mititic foarte i veche d mai c dea” vs. „d piatr o au zidit, foarte iscusit i ginga ...”; cf., în acela i exemplu, paralela descriptiv a mân stirii Viforâta).

În astfel de construc ii textuale, ansamblul macro-obiectelor descrise formeaz un argument multiplu, care probeaz i amplific meritele personajului istoric.

5. Textele i exemplele aduse în discu ie pot fi considerate semnificative pentru inten iile i strategiile discursive ale istoriografilor medievali din ara Româneasc .

Descrierea, în spe portretul encomiastic, st numai aparent sub semnul platitudinii i al uzurii retorice.

Stereotipia i stereotipul *etopeei* clasicizante sunt contracarate i compensate de interferen a cu o variant descriptiv distinct tematic – *topografia spa iilor construite*: biserici / m n stiri, ctitorite de personajul portretizat; descrierea spa iilor religioase ca modalitate indirect de portretizare elogioas este indicial i specific pentru mentalitatea epocii consemnate în cronic ¹.

Secven a textual rezultat din mixajul a dou tipuri semantice de descriere dep e te statutul de „pauz ” în continuumul narativ. *Etopeea* i *topografia* eviden iaz rela ia *premis – argument (al valorii)* într-o construc ie argumentativ ca form particular de *laudatio*.

SURSE. SIGLE

CM, I, II = *Cronicari munteni*, I (*Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul cantacuzinesc, Radu Popescu*), II (Radu Greceanu, *Anonimul brâncovenesc*), Edi ie îngrijit de Mihail Gregorian, Studiu introductiv de Eugen St nescu, Bucure ti, Editura pentru Literatur , 1961.

¹ Vezi, în acela i sens, Gervais-Zaninger 2001: 62: „L’objet est susceptible de recevoir une traitement descriptif très variable en littérature, selon les époques, courants et genres”.

BIBLIOGRAFIE

- Onu, Liviu, 1970, *Studiu introductiv, la Cronicari munteni*, Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, Editura științifică.
- Perelman, Chaïm, Lucie Olbrechts-Tyteca, 1988, *Traité de l'argumentation. La Nouvelle Rhétorique*, 5^{ed.}, Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles.
- Călinescu, G., 1941, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Gervais-Zaninger, Marie-Annick, 2001, *La description*, Paris, Hachette.
- Manca, Mihaela, 2005, *Tablouri și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*, București, Editura Universității din București.

DESCRIPTION AND ARGUMENTATION

(Abstract)

Starting from three old Romanian texts (17th – the beginning of the 18th century), we analyse the relation between *description* and *argumentation*. We try to point out that a thematic type of description can be an argument (of value / quality), in order to emphasize another thematic type of description (our analysis focuses on *topography* and *portrait*).